

Piotr Gierowski, *Struktury historii. O czeskim projekcie dziejów literatury na tle recepcji praskiego strukturalizmu w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, 233 s. ISBN 978–83–233–3453–8.

Za jeden z najważniejszych prądów w humanistyce uważa się strukturalizm, a dowodzą tego liczne publikacje na ten temat, w których spotykamy się z wielością proponowanych opisów, wyjaśnień i wartościowania tego zjawiska, czy może raczej fenomenu. Wystarczy tutaj wspomnieć niedawno wydany na gruncie polskim tom *Strukturalizm w Europie Środkowej i Wschodniej. Wizje i rewizje* pod redakcją Danuty Ulickiej i Włodzimierza Boleckiego, który ukazał się w serii Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej w 2012 roku. W rozdziale II *Geografia i biografia* oraz w rozdziale III *Dyskontynuacje* zamieszczone zostały artykuły badaczy polskich i czeskich interesujących się problematyką Praskiej Szkoły Strukturalnej (Zbigniew Greń, Ondřej Sládek, Jana Hoffmannová, Teresa Dobrzyńska, Světlá Čmejrková, Małgorzata Gorczyńska, Bohumil Fořt). Poznański teoretyk literatury Edward Balcerzan, w jednym z artykułów tam zawartych (*Oświecenie strukturalizmu*, s. 5–16), wspominając dorobek Jana Mukařovskiego i Feliksa Vodičky, odsyła czytelników do lektury wnikliwej rozprawy doktorskiej *Czeski projekt historii literatury (na tle recepcji czeskiego strukturalizmu w Polsce)* krakowskiego badacza Piotra Gierowskiego, która napisana została pod kierunkiem Jacka Balucha. W 2013 roku na polskim rynku wydawniczym nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego ukazała się ta bardzo interesująca, zarówno dla polskiego, jak i czeskiego środowiska naukowego książka, pod nieco zmienionym tytułem *Struktury historii. O czeskim projekcie dziejów literatury na tle recepcji praskiego strukturalizmu w Polsce*. Publikacja

stanowi próbę szerokiego spojrzenia na zagadnienie dziejów strukturalizmu czeskiego, chociaż nie jest w stanie w sposób wyczerpujący przedstawić całej dynamiki rozwoju i wpływu czeskiej myśli strukturalistycznej na nowe i różne dyscypliny.

Szkola praska tradycyjnie była łączona z tym, co najlepsze w Czechach w sferze teorii literatury. Dzięki staraniom kilku popularyzatorów i zwolenników jej dokonania można powiedzieć, że dzisiaj dziedzictwo Prażan stało się znane, chociaż poza granicami kraju zainteresowanie badaczy jest nadal ograniczone. Należy podkreślić, że w kontekście krajowym (czeskim), to dziedzictwo jest bogato prezentowane w badaniach nad czeską teorią literatury (szczególnie w środowiskach uniwersyteckich), ponieważ historia Szkoły Praskiej jest mocno związana z historią niezależnego państwa i narodu czeskiego, co (i słusznie) dostrzega autor wspomnianej publikacji. Bardzo duże zasługi na tym polu, w ciągu ostatnich kilku lat położyło brneńskie wydawnictwo Host, które serią *Strukturalistická Knihovna* ożywia pamięć o teoretycznej działalności Praskiego Koła Lingwistycznego. Publikacje tej serii udowadniają, że badacze czescy Szkoły Praskiej reagowali i nadal reagują, na impulsy zewnętrzne, które bezsprzecznie wpływały i wpływają na charakter ich rozważań.

W badaniach strukturalistów istotny element dociekań naukowych stanowiła m.in. historia literatury. Strukturaliści dążyli do wyodrębnienia procesu historyczno-literackiego z historii ogólnej i określenia reguły jego wewnętrznych przemian. W swoich rozprawach Mukařovský i Vodička sformułowali kolejno zmienność historyczną języka poetyckiego w relacji do zmian języka narodowego oraz podstawy teoretyczne i metodologiczne dla badań historycznoliterackich. Feliks Vodička uznał dzieło literackie za dynamiczną część składową procesu rozwojowego literatury. Strukturalizm praski stworzył nowy sposób pojmowania procesu historycznoliterackiego oraz celów i zadań historii literatury, wreszcie zarysował komunikacyjną perspektywę w badaniach nad sztuką i literaturą. Prace z zakresu literaturoznawstwa i estetyki stanowią głównie efekt poszukiwań badawczych Jana Mukařovskiego, Romana Jakobsona i Feliksa Vodičky.

Dokonania Szkoły Praskiej były już badane z wielu punktów widzenia, ale tekst Piotra Gierowskiego stanowi tutaj wyjątek. Pojawienie się strukturalizmu jako swoistej metody badawczej w literaturoznawstwie polskim jest najczęściej opisywane zgodnie z zasadami dyskursu historycznego (Zob. B. Ryż *Koncepcja języka teoretycznoliterackiego strukturalistów polskich*, Wydawnictwo Fundacji „Projekt Nauka”, Wrocław 2013). Z reguły badacze przyjmują perspektywę chronologiczną najpierw podając wcześniejszy kontekst europejski, jedynie krótko wspominając o wpływach czeskich. Autor recenzowanej publikacji za cel zasadniczy obrał prezentację strukturalistycznych osiągnięć w zakresie historii literatury wzbogacając i rozbudowując dotychczasową wiedzę polskich literaturoznawców o kontekst czeski. Swoją uwagę skupia przede wszystkim na koncepcjach, które ukształtowały się w ramach czeskiej

myśli strukturalistycznej w latach 30. i 40. XX wieku. Za najważniejsze dla tych rozważań teoretycznych uznał dwie publikacje: *Polákova Vznešenost přírody* Jana Mukařovskiego oraz *Literární historie, její problémy a úkoly* Felixa Vodičky. Interesujące go zagadnienia rozpisuje na dwa obszary problemowe, z których pierwszy prezentuje rozwój czeskiej historiografii literackiej od momentu jej narodzin pod koniec wieku XVIII aż do pierwszej połowy wieku XX (okres narodzin doktryny strukturalistycznej), a w drugim przedstawia recepcję czeskiego strukturalizmu w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływania na nią metodologicznych założeń Mukařovskiego i Vodičky w obrębie badań historycznoliterackich).

Prezentowana tu publikacja składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, rozdziałów na podrozdziały, zakończenia, bibliografii oraz indeksu osób. Badania nad dziejami praskiego strukturalizmu autor starał się przedstawić możliwie szeroko, czego dowodem jest wykorzystanie przez niego bogatego materiału źródłowego (zamieszczona do tekstu bibliografia obejmuje 13 stron). Gierowski obudowuje swoje tezy szerokim aparatem badawczym i przedstawia pogłębione kontekstualnie analizy kolejnych problemów w poszczególnych rozdziałach pracy.

W rozdziale I zatytułowanym *Czeskie syntezы historycznoliterackie od końca wieku XVIII do czasów pozytywizmu* badacz skupia się nad przedstawieniem początków czeskiej historii literatury (Bohuslav Balbín) aż do początku XX wieku (Arne Novák), aby tym samym zwrócić uwagę na odrodzeniowy i pozytywistyczny model syntezy historycznoliterackiej, które wówczas dominowały. Autor podkreśla, że zwłaszcza ten drugi stanowił bezpośrednią tradycję dla kształtowania się późniejszych koncepcji czeskich strukturalistów.

Rozdział II *Praskie Koło Lingwistyczne* oraz rozdział III *Jana Mukařovskiego Polákova Vznešenost přírody – pierwszy projekt strukturalistycznej historii literatury* mają charakter chronologiczno-problemowy. W rozdziale II autor pisząc o przeszłości i działalności Praskiego Koła Lingwistycznego, dostrzega potrzebę zaprezentowania owego problemu od czasów kształtowania się tego zjawiska wraz z kontekstami, aby zakończyć na krótkiej historii międzywojennej aktywności badaczy Koła. Przy doborze wewnętrznych cenzur czasowych zaakcentował daty, wydarzenia i publikacje najistotniejsze dla poruszanego problemu. W miarę przemieszczania się w dziejach Praskiego Koła Lingwistycznego ku dacie 1934, kiedy ukazuje się *Polákova Vznešenost přírody*, pierwszy projekt historii literatury i model procesu historycznoliterackiego w ramach koncepcji strukturalistycznej, będą się pojawiać problemy, które należy zaprezentować już w sposób bardziej analityczny, co ma miejsce w rozdziale III rozprawy. Gierowski wprowadza opis najważniejszych aspektów koncepcji historii literatury zaprezentowanych przez Mukařovskiego i Vodičkę. Ramę czasową rozdziału stanowi okres 1934–1942 do momentu publikacji rozprawy Feliksa Vodičky *Literární historie, její problémy a úkoly*, w której czeski badacz podjął

problematykę dotyczącą strukturalistycznego projektu historii literatury, gdy tymczasem u Mukařovskiego mamy do czynienia z zagadnieniami zwiãzanymi przede wszystkim z teoriã procesu historycznego. Jak bowiem Piotr Gierowski podkreœla:

Okres 1934–1942 jest wiêc czasem, gdy praski strukturalista rozwija i dopeœnia swojã teoriã procesu historycznego (wychodząc w zasadzie poza sferã literatury) w systemie badañ postępujãcych od artystycznego przedmiotu poprzez odbiorcã do przedmiotu sztuki, Mukařovský doszedł a¿ do zrozumienia zasadniczej siły napêdowej procesu historycznego. Był niã człowiekiem w całości swych funkcji. (s. 69)

W rozdziale IV rozprawy zatytułowanym *Przedwojenna recepcja czeskiej myœli strukturalistycznej w Polsce* autor rekapitułuje poglãdy i dyskusje wokół praskiego strukturalizmu w latach 30. w Polsce. Zwraca uwagã na fakt, że we wspomnianym czasie nowe propozycje metodologiczne wprowadzane były raczej oporne i bez entuzjazmu. Przyczyny tego zjawiska doszukuje siã w ówczesnym polskim kontekœcie kulturalnym, a przede wszystkim w estetyce i nauce o literaturze. Wymienia tutaj jako istotne prace Kazimierza Wóycickiego z drugiego dziesiãciolecia XX wieku, a tak¿e koncepcjã Czystej Formy Stanisława Ignacego Witkiewicza i poglãdy Karola Irzykowskiego zawarte w dziele *Walka o treœć*. Ten rozdział pracy stanowi syntezã historycznoliterackã, w której autor podaje najwa¿niejsze fakty, przypomina nazwiska i poglãdy wybitnych twórców i wnikliwie opisuje tendencje, decydujãce o specyfice przedwojennej recepcji czeskiej myœli strukturalistycznej w Polsce.

Kolejna czêœć ksiãzki, opatrzona tytułem *Historia literatury według Feliksa Vodičky* poœwiêcona została szczególowej analizie rozwa¿ań czeskiego strukturalisty na temat historycznego charakteru dzieła literackiego. Gierowski omawia kolejno zagadnienie rozwoju struktury literackiej, genezã dzieła literackiego, recepcjã dzieła literackiego i całości historycznoliterackiej, czym kończy Vodička swoje rozwa¿ania na temat badañ literatury jako strukturalnej całości. W dalszych podrozdziałach mowa jest o kontekstach i kontynuacji tych badañ ju¿ w okresie powojennym, kiedy napotykajà one poczãtkowo na bezwzglêdnã dominacjã marksizmu w latach piêćdziesiãtych XX wieku i renesans w latach szeœćdziesiãtych, po czasy normalizacji i rozwój semiotyki (V. Macura), a¿ do ponownego powrotu do przerwanej tradycji myœli strukturalistycznej po roku 1989 w Czechach.

W ostatniej czêœci rozprawy *Czeski strukturalizm w Polsce: okres powojenny* Gierowski koncentruje siã na rozwa¿aniach dotyczãcych recepcji czeskiego strukturalizmu w Polsce po II wojnie œwiatowej. W tym fragmencie pracy przekonywujãco udowadnia, że czeski strukturalizm odegrał zdecydowanie istotnã rolã w rozwoju polskiej nauki o literaturze w drugiej połówce XX wieku, o czym œwiadczyã liczne przywoływanie teoretycznych rozwa¿ań Pra¿an w pracach chocia¿by Janusza Sławińskiego, Jerzego Ziomka, Henryka Markiewicza, Teresy Walas czy Michała Głowińskiego i Edwarda Balcerzana. Autorowi omawianej rozprawy nie chodzi o wskazanie

jedynie bezpoœrednich zało¿yczeñ terminologicznych w syntezach polskich badaczy, ale raczej o „podkreœlenie charakteru samej wizji rozwoju owych całości i przekształceñ, jakie w ich ramach zachodzã” (s. 212).

Zastosowany przez Piotra Gierowskiego typ opisu problemu ma wiele zalet, przede wszystkim pozwala w łatwy sposób uporządkować materiał oraz stworzyć klarowne ciãgi przyczynowo-skutkowe umo¿liwiajãce rozciãgnięcie rozwa¿ań na szeroki kontekst historycznoliteracki i komparatystyczny. Publikacjã tã nale¿y uznać za bardzo udanã i wnoszãcã istotny wkłãd do polskiej i czeskiej teorii literatury. Autor realizuje tu w sposób wielce kompetentny próbã przeœledzenia czeskiego projektu dziejów literatury na tle recepcji praskiego strukturalizmu w Polsce. Dziãki tej publikacji na polskim rynku wydawniczym pojawia siã pierwsze tak obszerne dzieło na ten temat. Do tej pory spotykaliœmy siã jedynie z pojedyńczymi, czãstkowymi opracowaniami tej problematyki (w wiêkszoœci nieznanymi naszym poœudniowym sãsiãdom), a przecie¿ czeski strukturalizm, i tu nale¿y zgodzić siã z Gierowskim, „mimo że dzisiaj przynale¿y ju¿ raczej do sfery dziejów teorii literatury, wciã¿ pozostaje ciekawym obiektem badañ” (s. 212). Przygotowanie publikacji tego typu wymaga od autora zebrania i uporządkowania bardzo bogatego materiału Źródłowego, czemu Piotr Gierowski z powodzeniem podołał, opracowujãc w syntetycznym ujęciu zagadnienie, które do tej pory nie znalazło kompleksowego odzwierciedlenia w polskich i czeskich badaniach teoretycznoliterackich.

Dorota Źygadło-Czopnik, Wrocław